

מבט על, גיליון 876, 13 בדצמבר 2016

המזרח התיכון – המלצות מדיניות לממשל טראמפ

משה יעלון

מעמדה של ארצות הברית כמעצמה עולמית מובילה במזרח התיכון נשחק בשנים האחרונות. החלטת הממשל האמריקאי לשחק תפקיד תגובתי ולא פרואקטיבי במזרח התיכון יצרה באזור ווקום שהתמלא על ידי גורמים שפגעו באינטרסים של ארצות הברית ושל בעלי בריתה במרחב. מדיניות הממשל, שנתפסה באזור כהפקרת בעלי-ברית (הנשיאים מובארק וא-סיסי במצרים, ומדינות המפרץ), לצד התקרבות לאיראן, יצרה משבר אמון בינה לבין המשטרים הסוניים. זאת, עד כדי חבירה שלהם למהלכים שנקטה רוסיה במטרה לגבש פתרון למשבר בסוריה (למרות ניגודי אינטרסים ביניהם לבין מוסקבה בהקשר זה), ואף לרכש אמצעי לחימה רוסיים ואחרים, במקום אמריקאיים (S-300 על ידי מצרים וכוונות לרכש S-400 על ידי ערב הסעודית; מטוסי קרב "רפאל" תוצרת צרפת על ידי מצרים וקטר, ועוד).

אין ספק, שהחלטת הנשיא ברק אובמה לא לתקוף את מתקני הייצור ואמצעי הלחימה הכימיים בסוריה, על אף חציית "קו אדום" אמריקאי מוצהר על ידי משטר אסד, הייתה מכה קשה למעמדה של ארצות הברית באזור, ושחקה באופן משמעותי את כוח ההרתעה שלה. הסכם הגרעין עם איראן הוסיף נדבך לשחיקה במעמדה ובכוח ההרתעה של מי שאמורה להיות המעצמה החזקה בעולם. זאת ועוד, התגובה האמריקאית לפרובוקציות איראניות, כמו ניסויי הטילים, מעצר ספינת חיל הים האמריקאי, הטרדת כלי שיט אמריקאיים במיצרי הורמוז, ירי טילי חוף-ים, שסופקו על ידי איראן לחות'ים בתימן, על משחתת אמריקנית, והטבעת כלי שיט של איחוד האמירויות באזור מיצרי באב אל-מנדב, הוסיפו לשחיקה במעמדה ובכוח ההרתעה של ארצות הברית.

דברים שנשא אדמירל האריס, מפקד הכוחות האמריקאיים בפסיפיק, בכנס הביטחון שנערך השנה בהליפקס, הדגישו כי הרתעה מבוססת על שלושה מרכיבים: יכולות (capabilities), נחישות (resolve) ויכולת איתות (signaling). 'נחישות' לא ניכרה בהתנהלות הממשל האמריקאי במקרים אלה, ולכן כוח ההרתעה של ארצות הברית נשחק משמעותית. יתר על כן, הווקום במזרח התיכון, שיצר הכרסום בהשפעתה של ארצות הברית באזור ובעצמת ההרתעה שלה, התמלא על ידי איראן, טורקיה, דאע"ש ורוסיה כמפורט להלן.

איראן

איראן היא המרוויחה העיקרית מהסכם הגרעין שנחתם בקיץ 2015 בינה לבין המעצמות. א. שומרת את יכולת הייצור של חומר בקיע מועשר אורניום ושל פצצה גרעינית תוך פחות מעשור ומחצה, ללא הפרת ההסכם. משמעות הדברים היא שמירה על אופציית הגרעין הצבאי.

- ב. נהנית מהסרת המצור המדיני.
- ג. נהנית מהסרה של חלק מהסנקציות הכלכליות.
- ד. מחזקת השפעה ואף שליטה בבגדד, דמשק, ביירות וצנעא, באמצעות גורמים פוליטיים שיעיים הנתונים להשפעתה ואף למרותה.
- ה. איראן נתפסה על ידי ממשל אובמה כרכיב חשוב בייצוב האזור, משום נכונותה להילחם בדאע"ש. זאת, תוך התעלמות מהפרותיה את החלטות מועצת הביטחון בנושאי תפוצה של נשק וטרור, לצד הפרות בנושא הטילים ובנושא זכויות אדם (מתנגדי משטר נכלאים באיראן ואף מוצאים להורג). השתתפות המפקדים וכוחות משמרות המהפכה (כוח קודס, ובראשו

קאסם סלימאני) במלחמות נגד הסונים ברחבי האזור מעצימה את כוחה, השפעתה ושליטתה באזור.

טורקיה

המשטר הטורקי בראשות הנשיא ארדואן:

1. מימן את דאע"ש באמצעות רכישת נפט, מבלי לשלם מחיר על כך (יוזכר שטורקיה חברה בנאט"ו).
2. אפשר במשך תקופה ארוכה לגיהאדיסטים מכל העולם להצטרף לדאע"ש בסוריה ועיראק, תוך שימוש בנמלי תעופה טורקיים למעבר לזירות הלחימה ולחזרה לארצותיהם כמחבלים מנוסים ומאומנים. כל זאת, מתוך תפיסת המאבק בכורדים כבעל עדיפות ראשונה במעלה.
3. ממשיך לתקוף את הכורדים, שמצדם נלחמים באופן אפקטיבי בדאע"ש.
4. מאפשר (ואף דוחף) מעבר פליטים (מסוריה ועירק), ובעיקר מהגרים בלתי חוקיים מארצות מוסלמיות שאינן במצב מלחמה (בכללן מדינות צפון אפריקה, פקיסטן) לאירופה, ודורש מהאיחוד האירופי לבטל את חובת הוויזה לאזרחי טורקיה.
5. המשטר הטורקי מעוניין בהשפעה גוברת באזור (תפיסה ניאו-עותומאנית) ומוביל את מחנה האחים המוסלמים במזרח התיכון (בזירה הפלסטינית, למשל, הוא תומך בחמאס ולא בפתח).

דאע"ש

דאע"ש ניצל את פינוי הכוחות האמריקאיים מעיראק כדי לכבוש שטחים בעיראק ובסוריה, ולהכריז על הקמת המדינה האסלאמית. בשלב מאוחר יותר החליטה ארצות הברית לחזור לזירה במסגרת הובלת קואליציה של מדינות מערביות לתקיפת דאע"ש בעיראק, ובמסגרת קואליציה ערבית בהובלתה, לתקיפת דאע"ש בסוריה.

לאחר מכן החליט הממשל לתמוך בכורדים. שיפור התקיפות האוויריות נגד דאע"ש, תוך התמקדות בהשמדת המקורות הכלכליים של הארגון, תקיפות ממוקדות אישים, שיפור יכולות הלחימה של הכורדים נגד דאע"ש, וכן לחץ על טורקיה לחדול ממימון הארגון ולהפסיק לאפשר מעבר של גיהאדיסטים לשם הצטרפות לשורות הארגון – הביאו ללחץ גובר עליו ולפגיעה בנכסים רבים שלו, עד כדי בלימת תנופתו.

רוסיה

האינטרסים של רוסיה במזרח התיכון אינם חופפים ולעיתים מנוגדים לאינטרסים האמריקאיים. מעבר לתחרות בין ארצות הברית לרוסיה על עוצמה והשפעה באזור, רוסיה תומכת בציר השיעי בכלל, ובמשטר אסד בפרט, אינה מתמקדת בלחימה בדאע"ש אלא תוקפת את כל גורמי האופוזיציה למשטר אסד ופוגעת באזרחים רבים בהפצצות ללא אבחנה.

החולשה האמריקאית נוצלה על ידי רוסיה לתפיסת עמדת הובלה והשפעה (רוב מנהיגי האזור ונציגיהם ביקרו בשנה האחרונה יותר פעמים במוסקבה, מאשר בושינגטון, וכאמור החלו לרכוש אמצעי לחימה מרוסיה).

המעורבות הצבאית והמדינית הרוסית בסוריה נומקה על ידי נשיא רוסיה ולדימיר פוטין כמיועדת להציל את משטר אסד, כדי למנוע כאוס כזה שהתפתח בעיראק ובלוב (תוך האשמת ארצות הברית באחריות לכאוס זה), וכן כביטוי להעדפה להרוג על אדמת סוריה את 2,000 הגיהאדיסטים דוברי הרוסית שהצטרפו למורדים, מאשר להתמודד איתם ברוסיה עצמה. עם זאת, ברור שמעבר למטרות המוצהרות, רוסיה הרוויחה רווחים נוספים מהתערבותה בסוריה:

א. חזרה למגרש המשחקים של המעצמות; התגובה המהוססת של ארצות הברית נוכח חצייתו של אסד את הקו האדום שהגדירה וושינגטון חיזקה את רוסיה פעמיים – ראשית, ארצות הברית הצטיירה כלא אמינה ורופסת לעומת רוסיה; שנית, רוסיה, כיוזמת הפשרה

- להתפרקות סוריה מנשקה הכימי, זכתה בקרדיט בינלאומי כמצילת המצב ואף כמי שחילצה את ארצות הברית מסיטואציה מביכה.
- ב. הוכיחה למשטרים באזור ומעבר לו שהיא נאמנה לבעלי בריתה (בניגוד להפקרת הסונים על ידי ארצות הברית).
- ג. הצליחה להסיט את תשומת הלב מהמשבר באוקראינה לסוריה.
- ד. הציגה את יכולותיה הצבאיות והשתמשה בזירת הלחימה בסוריה כשדה ניסויים למערכות הנשק שלה.
- ה. שמרה ואף שיקמה את נכסיה הצבאיים בסוריה: הנמל הימי הצבאי בטרטוס, שדה תעופה צבאי מדרום ללטקיה, ומתקני מודיעין רוסיים בשטח המדינה.
- ו. יצרה מנוף נגד ארצות הברית ואירופה על ידי דחיפת פליטים מסוריה, דרך טורקיה לאירופה.

לקראת הממשל האמריקאי הבא

הממשל שיכנס לתפקידו ב-20 בינואר 2017 יצטרך לגבש אסטרטגיה רבתי לגבי המזרח התיכון. במסגרת גיבוש האסטרטגיה יהיה עליו להחליט מספר החלטות, שישפיעו על המצב באזור ומעבר לו, בעתיד הקרוב והרחוק. בין ההחלטות המרכזיות, הראשונה שיהיה צורך לקבלה היא האם כוונת ארצות הברית לשחק תפקיד פעיל יותר ואף פרואקטיבי במזרח התיכון?

להערכתנו, לארצות הברית לא תהיה ברירה אלא לנקוט אסטרטגיה-רבתי פרואקטיבית באזור – הן כדי לשקם את מעמדה כמעצמה עולמית, באופן שיקרין על עוצמתה גם בזירות אחרות, והן כדי להרחיק את איומי המזרח התיכון מאמריקה, אירופה ומשאר העולם. אסטרטגיה שכזו תחייב:

1. **המשך לחימה נחושה בדאע"ש**, שחשוב להביסו בסוריה, עיראק, לוב ובחצי-האי סיני. פגיעה במאחזים הטריטוריאליים ובנכסים הכלכליים של הארגון (המדינה האסלאמית) לא תחסל לחלוטין בטווח הקצר את תשתית הטרור החשאית שהארגון כבר בנה במקומות שונים בעולם, אך תהווה מכה קשה עבורו ובפרט לדימוי ההצלחה שלו. כן תקרין מכה זו על יכולת הגיוס של הארגון ותביא בטווח ארוך יותר לדיכוי. כדי להשיג זאת, על ארצות הברית להוביל את הקואליציה הנלחמת בדאע"ש, תוך סיוע לכורדים, לארגונים הסוניים (שאינם ג'יהאדיסטים) המוכנים להילחם בדאע"ש (וגם במשטר אסד). הדוגמא הכורדית צריכה לשמש מודל לכוחות קרקע מקומיים ("Local boots on the ground"), הנלחמים למען מטרותיהם על בסיס סיוע אמריקני, אירופי ואחר, הכולל אמצעי לחימה, כסף ותמיכה פוליטית. הכורדים, למשל, הובסו בתחילת המערכה על ידי דאע"ש, עד להחלטה האמריקאית לסייע להם.

2. **שינוי מדיניות כלפי איראן**: המשטר האיראני הוא הגורם מערער היציבות המשמעותי ביותר במזרח התיכון ויש להפסיק להתייחס אליו כאל רכיב מרכזי בייצוב האזור, שכן אינו חלק מהפתרון כי אם עיקר הבעיה.

המשטר האיראני צריך לחוות לחץ מדיני וכלכלי, לנוכח הפרת החלטות מועצת הביטחון בתחום תפוצת נשק, פיתוח וייצור טילים (ללא קשר להסכם הגרעין), וכן לנוכח הפעילות החתרנית ופעילות הטרור בתימן, בערב הסעודית, בבחריין, בלבנון ובסוריה, לצד טרור בזירה הפלסטינית ובחמש יבשות (בהן קיימות תשתיות טרור איראניות רדומות). סיבה נוספת שבגינה יש ללחוץ על המשטר האיראני היא מצב זכויות האדם במדינה זו.

מעל לכל, הממשל האמריקני צריך לפעול מיד כדי למנוע מאיראן יכולת גרעינית צבאית. גם אם איראן תעמוד בהסכם, היא תוכל לייצר חימוש גרעיני תוך פחות מעשור ומחצה. תיאום המדיניות בהקשר זה עם מדינות נוספות מחייב תחילת פעילות מיד, כדי למנוע הפתעה בעתיד. ובנוסף, שינוי מדיניות אמריקאית כלפי איראן יחזק את הקשר וישיב את האמון שנפגע בין ארצות הברית למדינות ערב הסוניות – שותפותיה הטבעיות יותר.

3. **שינוי מדיניות כלפי טורקיה**: לנוכח חולשתה של ארצות הברית במזרח התיכון, המשטר הטורקי העז לפעול בניגוד לאינטרסים מערביים בכלל ואמריקאים בפרט. שיח של הבהרת הקווים האדומים והצהובים האמריקאיים, תוך הבנה שחצייתם תביא לפגיעה באינטרסים טורקיים, עשוי להפסיק את התנהלותה הסוררת של טורקיה.

- א. בתאום עם טורקיה, צריך להפסיק את ההגירה הבלתי חוקית ממדינות מוסלמיות דרכה לאירופה, על ידי יצירת "אזור בטוח" בצפון סוריה, או מחנות פליטים בצד הטורקי של הגבול (דוגמת המחנות בגבול ירדן-סוריה).
- ב. טורקיה צריכה להפסיק לתקוף את הכורדים באשר הם, ולהתמקד בטרוריסטים בלבד.
- ג. על טורקיה להפסיק לארח את מפקדת הטרור של חמאס באיסטנבול.
- ד. לשיפור המצב מול טורקיה יהיה אפקט חיובי נלווה על מעמד ארצות הברית בזירה הבינלאומית – הן לאור הישג זה והן לאור ערעור הקשר בינה לבין רוסיה, אשר יחליש את ההשפעה הרוסית המתעצמת באזור.
4. **שינוי והתאמת המדיניות מול רוסיה:** ארצות הברית צריכה לנקוט מדיניות אסרטיבית יותר ביחס להפצצת אזרחים סוריים ללא אבחנה, וכן ביחס לתקיפת מורדים שאינם ג'יהאדיסטים. ניתן לתאם עם מוסקבה פעילות נגד דאע"ש, אך לא לאפשר דומיננטיות איראנית-שיעית בסוריה בחסות ובתמיכה רוסית. כן ניתן להגיע להבנה אמריקאית-רוסית אשר לעתיד עלאוויסטון הסורית (שם מרוכזים האינטרסים הרוסיים בסוריה). בנוסף, נדרשים צעדים בוני אמון ויצירה של תשתית לתיאום בין ארצות הברית לרוסיה באזור. כניסתו של ממשל חדש לתפקיד מהווה תזמון טבעי ומתבקש לקידום מהלך בכיוון זה, ועליו לנצל זאת.
5. **שינוי תפיסתי ביחס לזירה הסורית:** ככלל, לגבי עתידה של סוריה, ארצות הברית צריכה לוותר על רעיון האיחוד מחדש של המדינה שסועת הקרבות ולהתרגל לעובדה שסוריה כבר התפצלה למובלעות אתניות/דתיות: עלאוויסטון, כורדיסטון, דרוזיסטון. לאחר הבסת דאע"ש, יהיה צורך לבסס באזורים הסוניים הנהגה או הנהגות סוניות.

לסיכום, הממשל האמריקאי החדש יהיה נתון לעינה הבוחנת של הקהילה הבינלאומית והצעדים הראשונים שינקוט יהיו בעלי משמעות קריטית לאופן שבו ייתפסו אותו השחקנים השונים במזרח התיכון והקהילה הבינלאומית כולה. מכאן, שדווקא בפעולותיו הראשונות של הממשל החדש באזור גלום פוטנציאל רב לשיפור המעמד והדימוי של ארצות הברית, ועל הממשל החדש להשכיל לממש אותו. בייחוד מדובר על מספר צעדים שיינקטו על-ידי הממשל האמריקני הנכנס בתחילת כהונתו, אשר בכוחם יהיה לשנות ולשקם באחת את מעמדה ואת כוח הרתעתה של ארצות הברית במזרח התיכון וכפועל יוצא, גם באזורי עולם אחרים.